

6. Грінченко Б. Д. Словник української мови / упоряд. з дод. власн. матеріалу Б. Грінченко. – К.: Наукова думка, 1996–1997. – Т. I–IV.

7. Етимологічний словник української мови / за ред. О. С. Мельничука. – К.: Наукова думка, 1982–1989. – Т. I–V.

8. Новикова Ю. М. Полісемантичні прізвища сучасної Центральної та Східної Донеччини / Ю. Новикова // Проблеми ономастики. – 2007. – С. 227–231.

Умовні скорочення

Гр. – Грінченко Б. Д. Словник української мови / упоряд. з дод. власн. матеріалу Б. Грінченко. – К.: Наукова думка, 1996–1997. – Т. I–IV.

Ет. сл. – Етимологічний словник української мови / за ред. О. С. Мельничука. – К.: Наукова думка, 1982–1989. – Т. I–V.

Анотація

У статті розглядаються лексико-семантичні утворення в антропонімії Волочиського району, мотивовані онімною лексикою, та прізвища, утворені від апелювативних означень особи.

Ключові слова: *прізвище, онім, апелюватив, словотвір, лексико-семантичний спосіб творення.*

Аннотация

В статье рассматриваются лексико-синтаксические образования в антропонимии Волочискского района, мотивированные онимной лексикой, и фамилии, образованные от апеллювативных определений лица.

Ключевые слова: *фамилия, оним, апеллюватив, словообразование, лексико-семантический способ образования.*

Summary

The article deals with Volochisk surnames which were formed by means of lexico-semantic group way, they are motivated by proper names' lexis, and surnames which were formed by derived from anthroponyms determinations.

Key words: *surname, proper name's lexis, derived from anthroponyms, word formation, lexico-semantic word-formative type.*

УДК 811.161.2

Царалунга І. Б.

ЯВИЩЕ ВАРІАТИВНОСТІ У КОНТЕКСТІ ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЙ

Літературна мова як наддіалектна, унормована форма загальнонародної мови свідомо опрацьована й стандартизована за певними принципами – мовними нормами. Проте протягом усієї історії розвитку у процесі становлення норм українська літературна мова

синтезувала в собі елементи, неоднорідні на усіх структурних рівнях. Така неупорядкованість звукової, граматичної, лексичної систем мови реалізувалася у варіативних елементах мовної системи на різних етапах її існування. Як складна динамічна система, що змінюється в часі, мова стала зв'язком частин, створених у різний час, давніх і нових, питомих і запозичених, поєднанням елементів того чи іншого місцевого діалекту. На ранніх етапах становлення і розвитку української мови розбалансованість її підсистем зумовлювалася також відсутністю єдиної орфографічної, граматичної та лексичної систем, зокрема букварів, граматики, словників, які кодифікували б мовні норми. Довільний вибір мовних засобів призводив до появи варіантів староукраїнської літературно-писемної мови на всіх її рівнях.

Значний масив українських пам'яток XIV – XVII ст. позначений найрізноманітнішими впливами як різних мовних стихій (білоруської, польської), так і літературно-писемних мов (польської, церковнослов'янської, латини, грецької). Староукраїнська літературна мова цього періоду використовувалась для потреб релігії, освіти, науки, нею писалися ділові документи, церковно-публіцистичні твори, художня література, вона обслуговувала державно-адміністративні потреби козацько-гетьманської України, була активно вживаною у Великому князівстві Литовському, у складі якого у XIV – XVI ст. перебувала більшість українських земель. Ця мова також виконувала роль літературної в Молдавській державі, що була створена в XIV ст. Староукраїнська літературна мова набула широкого застосування у рукописному і друкованому (із другої половини XVI ст.) виявах, у писемній і в усній формі. З розвитком жанрів та стилів у літературній мові збільшувалася кількість хитань (а з нею можливість вибору альтернативних мовних елементів) на різних рівнях її структури, що призвело до розвитку варіативності мови загалом.

Мета нашої розвідки – визначити зміст термінів „варіант”, „варіативність”, „варіантність”, з'ясувати їх походження й простежити розвиток їхніх значень та особливості функціонування у лінгвістичних студіях.

Поняття „варіант”, „варіантність”, „варіативність” і похідні від них не є виключно лінгвістичними. Це міждисциплінарні терміни, за допомогою яких зазвичай характеризують структуру, існування і функціонування об'єктів, що належать до різних галузей суспільного життя. Вони міцно закріпилися на лінгвістичному ґрунті. Зокрема, в українських лексикографічних працях кінця XIX – початку XX століть уміщені номени: *варіант* „варіант”, 1862 рік, у науковому віснику „Основа” [20, с. 127], *варіант* „одміна”, 1893 рік [19, с. 64], *варіант* „більша або менша відміна, трохи інакша частина якого-небудь рукопису,

інакші слова в тому самому віршові або пісні”, *варіація* „відміна, неоднаковість у чому-небудь”, 1906 рік [6, с. 24], *варіант* „відміна”, *варіація* „т. с.”, *варіювати* „надавати різних тонів, відмінити”, 1924 рік [16, с. 53], *варіант* „версія; інше прочитання; відміна, різновид, видозмінення” [17, с. 316].

За етимологією лексема *варіант* – запозичення з французької мови, фр. *variante* походить від лат. номена *varians*, дієприкметника *variantis* „той, що змінюється” від дієслова *vario* „урізноманітною, змінною”, пов’язаного з *varius* „різноманітний, різнобічний, капризний” [7, с. 332].

Тлумачний словник української мови репрезентує такі терміни: *варіант* „видозміна, різновид чого-небудь”, *варіантність* „наявність варіантів”, *варіантний* – прикметник до *варіант* [21, с. 292 – 293]. У сучасному великому тлумачному словнику української мови поряд із відомими номенами містяться нові похідні лексеми: *варіабельний* „такий, що може, здатний мати, створювати варіанти, різновиди; який створює варіанти, різновиди”; *варіабельність* „властивість, здатність мати, утворювати варіанти, різновиди”; *варіативний* „такий, що має, створює варіанти; варіантний”; *варіативність* „наявність варіацій, можливості варіювання; варіантність” [3, с. 112].

Поняття варіативності все ширше проникає в дослідницькі процеси лінгвістики: по-перше, як характеристика мовної змінності, модифікації, що може бути результатом еволюції, використання різних мовних засобів для позначення суміжних чи тих самих явищ, по-друге, поняття варіативності використовується як характеристика способу функціонування мовних одиниць у синхронії, що спонукає до з’ясування місця варіантів у багаторівневій ієрархії мовних систем.

Варіативність як загальна властивість, закладена в самому устрої мовної системи, як спосіб існування і функціонування усіх без винятку одиниць мови стала предметом дослідження російського мовознавця В. Солнцева [22, с. 31 – 42]. Учений розробив теорію варіативності, дослідив джерела і види варіативності, простежив варіантно-інваріантні відношення у системі парадигм, зробив висновок про варіативність як про один із внутрішніх факторів розвитку і змінності мови, дія якого пов’язана з іншими внутрішніми і зовнішніми факторами мовного розвитку і який реалізується у процесі безперервного відбору, відкидання, створення різних варіантів, тобто у процесі варіювання.

У сучасних українських термінознавчих працях вживаються поняття „варіанти” – різні форми тієї самої мовної одиниці, які зберігають однакове значення, тобто виконують ідентичну, ту саму функцію, наприклад, варіанти фонем, морфем, словосполучення та синтаксичні варіанти [8, с. 26]. Зокрема, *варіанти фонем* – це усі звукові реалізації фонем, *варіанти морфем* – різновиди морфем, що мають

однакове значення, спільне походження, але різні форми, *варіанти слова* – різновиди того самого слова, в яких відмінності в наголошуванні, фонемному складі, афіксах не порушують цілісності лексичного значення слова. Виділяють варіанти слова фонетичні (*вирій – ирій*), акцентуаційні (*дівчина – дівчіна*), орфоепічні (*сонячний – соняшиний*), словотвірні (*вечірній – вечоровий*), морфологічні (*зал – зала*), семантичні, тобто різні значення багатозначного слова (*світла кімната, світла тканина, світла душа*), варіанти фраземи різняться кількома компонентами (*брати до серця – брати до душі*), синтаксичні варіанти – різні форми вираження того самого значення, тих самих синтаксичних відношень (*летів, як стріла – летів стрілою*) [8, с. 27]. Важливо, що чи не вперше подано дефініцію „варіанти національної мови” – різновиди однієї національної мови, що використовуються в різних суспільних, територіальних межах і усталюються як форми літературної мови. Відповідно, „варіантність” потрактовується як: 1) здатність мовних одиниць різними формами передавати той самий зміст; 2) властивість мови виступати в різновидах, на яких позначається функціонування її в певних територіальних, соціальних, історично-культурних умовах [8, с. 27].

У термінологічних працях з лінгвістики російських дослідників знайшли своє місце терміни „варіант”, „варіантність”, „варіативність”, „варіювання”.

Так, у словнику О. Ахманової „варіант (варіантна форма)” – це певна видозміна чи різновид мовної одиниці [2, с. 70]. Зафіксовано загальний (універсальний), основний і допоміжний, вільний і позиційний варіанти, а також варіанти різних ем: фонем, морфем тощо. Варіантність визначається як „різноманітність, різнотипність мови, які визначаються різними умовами її використання і відмінностями в соціальній і територіальній належності мовців” [2, с. 71]. Розглядаються такі термінологічні сполучення „варіант фонем” і „варіація фонем”, де перше має значення алофона, а друге – є спільною назвою для тих алофонів, що розглядаються як допоміжні варіанти фонем і протиставляються її основному варіантові [2, с. 71–72]. Розтлумачується і термін „варіювання” – відмінність у відтворенні, яка полягає у зміні звукового складу чи значення структурної одиниці мови без втрати її тотожності, наприклад, варіювання морфем, варіювання слів, варіювання фонем [2, с. 72].

У лексикографічній праці Д. Розенталя і М. Теленкової поряд із дефініціями „варіант кореня”, „варіант морфем”, „варіант фонем”, „варіанти фразеологічних одиниць” вміщено термінологічні сполучення „варіанти слова” і „варіанти форм”. Вони подані як синонімічні словосполучення зі значенням „видозміни слова, що відрізняються один від одного будь-яким чином при збереженні тотожного (відповідного)

морфемного складу” [15, с. 32]. Зокрема, виділено варіанти слів акцентологічні, тобто такі, що відрізняються лише наголосом, варіанти морфологічні (граматичні) – різняться системою закінчень і формотворчих суфіксів, варіанти орфоепічні – різна вимова слів, не позначена на письмі, варіанти семантичні – різні значення багатозначного слова, варіанти словотворчі – пов’язані із заміною морфем, варіанти фонетичні (фонематичні) – видозміни звукового складу слова, відмінності у складі фонем, не пов’язані з морфологічним чергуванням і парадигматичними змінами слова. *Варіація* фонематична трактується як паралельне чергування звуків [15, с. 34]. *Варіативність* натомість розуміється як універсальна, іманентна властивість мови, що забезпечує її функціонування та розвиток в умовах комунікації, які постійно змінюються, здатність мови до модифікування. *Варіантом*, відповідно, вважається конкретна реалізація цієї властивості, потенційної здатності мови до варіювання [14, с. 49–50].

Визначення щодо мовних варіантів зарубіжних учених здебільшого збігаються із твердженнями сучасних вітчизняних дослідників: *варіанти мовних одиниць* – це, перш за все, видозміни, паралельні форми існування мовної одиниці, що модифікують різні аспекти її вираження (фонемний, морфемний або лексичний склад, місце наголосу, парадигму відмінювання, порядок слів і т. ін.), але не порушують принципу тотожності [23, с. 62]. Таким чином, за належністю одиниць до того чи іншого мовного рівня виділяють варіанти фонематичні (*[n'ic]* – *[n'ic]*), варіанти морфемні (префікси *під-*, *піді-*, *підо-*), варіанти слова, варіанти словосполучення і речення, варіанти фразеологізму. Щодо варіантів слова, то засвідчено акцентуаційні варіанти (*мабу́ть* – *мабу́ть*), фонетичні (*скло* – *шкло*), орфоепічні (*сонячний* – *соняшний*), орфографічні (*Парнас* і *парнас*), морфологічні (*жодний* – *жоден*), словотвірні (*тишком-нишком* і *нишком-тишком*), комбіновані (*життєвий* – *життьовий*) [23, с. 63]. У значенні „варіанти мовних одиниць” запропоновано також уживати термін „дублет” [23, с. 63].

Розглянуто й поняття „варіативність норми”: діалектична взаємозалежність стабільності і змінності в мовній нормі як головного показника літературної опрацьованості мови [18, с. 63]. Обов’язковість мовної норми не виключає існування мовних варіантів, які простежуються на всіх мовних рівнях: фонетичному, морфологічному, синтаксичному і лексичному [18, с. 64]. Кожен функціональний стиль літературної мови по-різному реагує на рекомендації мовної норми, допускаючи більшу чи меншу варіативність. Причому наявні варіанти в літературній мові не порушують самої норми, а роблять її більш точним інструментом добору мовних засобів у стилістичному плані [18, с. 64].

Найбільш ґрунтовне дослідження різних варіантів української мови в її історичному розвитку здійснив І. Матвіяс. У монографії „Варіанти української літературної мови” вчений описав особливості варіативності української мови на різних її етапах, з’ясував причини і наслідки існування незбалансованих різнорівневих мовних елементів, визначив шляхи унормування української мови як системи [9].

В. Юносова опрацювала проблему варіантності в іменниковій парадигмі в історичному та нормативно-функціональному аспектах [26]. У монографії „Варіантність відмінкових закінчень іменників у сучасній українській літературній мові” виявлені тенденції розвитку варіантності відмінкових форм, обґрунтована доцільність вживання тієї чи іншої форми іменника. Мовознавець наголошує, що специфіка варіювання відповідно до закономірностей тієї чи іншої мовної підсистеми потребує поглибленого вивчення його загальних і окремих властивостей [26, с. 4].

З. Франко у праці „Варіантність, чи територіальна відмінність, української літературної мови” наголосила, що національна мова як уявний інваріант, синтез структурних елементів, основу якого творять територіальні діалекти з усім, що їх інтегрує або диференціює, у нації, як правило, одна, бо вона один з атрибутів і джерел її духовності [24, с. 169]. Літературна ж мова, на думку мовознавця, варіантна, що зумовлено історією народу і низкою факторів різного характеру, що підтверджують слова І. Франка: „ми мусимо згодитись..., що помимо єдності українського племені, все-таки поодинокі його часті від віків жили й живуть серед дуже відмінних впливів, через що прояви письменства в тих частях далеко не схожі з собою по духу, напряду, а навіть по формі” [24, с. 171]. При всіх відмінностях варіанти мови мають багато спільного, інваріантного, потенціально інтегруючого, в чому й полягає неповторна своєрідність і багатство української мови [24, с. 178].

Зауважимо, що питання варіативності мовної системи так чи інакше висвітлювали історики мови, аналізуючи конкретні писемні пам’ятки.

І. Огієнко у дослідженні мови Крехівського Апостола виявляє багато мовних поплутань на фонетичному рівні, наприклад, - з *и, е*: *в-дати – видаєте, в д-ях – в диях, з в-рою – з верою, гр-х – грех; над-ю – надєя – надия, ц-лыи – цєлыи – цылыи* [12, с. 239–240]; вживання *я – е*: *пятого – петисот, тягнут – стегни, ходячи – ходєчи* [12, с. 249–251]; подвійні форми, що відбивають зміну *e > o*: *мужєв – мужов, отцєвє – отцове, положєн – положонь, пришедши – пришедши* [12, с. 264]; палатальний та твердий *р*: *гарячо(ст) – гарачий, неряднищу – нерадницца, рядит– радит* та інші [12, с. 279]. Чимало хитань засвідчено й на морфологічному рівні, зокрема, дублетні відмінкові форми: *греху – грєха, листу – листа, розуму – розума* (родов. відм. однини) [12, с. 317],

ангелови – ангелу, людови – люду, пожиткови – пожитку (давальн. відм. однини) [12, с. 320], *на столц- – на столци – на столцу, в доме – у дому* (місцев. відм. однини) [12, с. 326], *ангелох – анъгелехъ, в розкошех – в розкошах* (місцев. відм. множини) [12, с. 340]; повні й короткі форми прикметників: *добрыи – добры, мудрыи – мудры, явныи – явны* [12, с. 352]; у дієсловах 1 ос. множини паралельні особові закінчення: *ждемо – ждем, маємо – маем, служимо – служим* та інші варіативні елементи [12, с. 360]. Із чужомовної лексики простежуються варіативні форми: *ведле – водлуг, весполк – восполк, подле – подлуг* та інші [12, с. 473].

І. Панькевич при вивченні мови закарпатських давніх документів наголошує, що у другій половині XVI – на початку XVII століття на Закарпатті відбулися зміни в уживанні літературної мови, які полягали у переході тодішньої церковнослов'янської мови на народну мову [13, с. 172]. Свої висновки учений будує на основі спостережень над мовою пам'яток: Нягівських повчань на Євангеліє, Углянського учительного Євангелія, Торунського збірника, Сокирницького збірника та інших писемних джерел із цього ареалу. Писарі згаданих пам'яток керувалися принципами, відмінними від норм української літературної мови, прийнятих на західноукраїнських теренах [13, с. 173]. Так що у давніх текстах відбита ціла фонетична і граматична структура марамороського діалекту того часу. Тож поряд із церковнослов'янськими формами засвідчені численні діалектизми, як-от: чергування *о – у* в нових закритих складах: *вовкув, гнуї, я готув, кулько, слабусть*; чергування *е – ю* в нових закритих складах: *вутцюв, отовсюль, принюс, у сюм, у твоюм*; в орудн. відм. одн. іменників, прикметників, займенників попри старе закінчення *-ою, -ею* уживається нове *-ов, -ев*: *ис правдов великов, из тов удовицев убогов, перед хыжсев своев*; перша особа множини теперішнього часу дійсного та наказового способів закінчується попри *-мо* теж на південнокарпатське *-ме*: *туй видиме, терпиме голод, мы ся жур-ме* тощо [13, с. 177].

О. Купчинський та І. Керницький, аналізуючи мову Актових книг Одрехови, виявляють особливості живої народної мови XVI–XVII ст., простежують процес формування лемківського говору. При цьому вони знаходять певні варіативні мовні елементи, наприклад, повноголосні й неповноголосні форми: власне українська *здоровю* і *здо(в)ю* – викликана польським мовним впливом, а також *здравиє*, що з'явилася через посередництво словацької мови [1, с. 19–20]. Рефлекси – відображені таким чином: перехід в *и*: *м-нєны(х) – минули, д-тє(м) – дит(єм)*, під польським впливом перехід в *є*: *обли(ч)н- – обли(ч)нє, доброволн- – доброво(л)нє*, а також в *а*: *минованую* [1, с. 22]. Із морфологічних особливостей зафіксовано варіативність закінчень: орудн. відм. одн.

*пано(м) – панє(м) – польськомовний вплив, орудн. відм. множ. жа(д)ными фа(н)ты – жа(д)ными фа(н)тами, місц. відм. множ. в огород-хъ, в сад-хъ – в города(х), в сада(х) – змішання давніх і нових форм, перші з яких збереглися у лемківських говорах [1, с. 25–26], варіативні займенникові форми *тои – тень* – полонізм, трояке закінчення у дієсловах 1-ої особи множини: *-мо: квитуємо*; під впливом словацької мови *-ме: просиме*; імовірно, під впливом польської мови *-мы: по(д)писоуємы ся* та інші мовні хитання [1, с. 30].*

В. Німчук, досліджуючи Євсевієве Євангеліє, простежує мовні хитання у фонетиці пам'ятки, наприклад, континуація *-: пр-дъ – придъ, пр-же – приже, т-ло – телеса* [12, с. 14]; написання зредукованих із плавними: *дерознувъ – дързнуовъ, меретвѣхъ – мерътвѣихъ* [11, с. 19]; занепад початкового *и: юода – юда, ирємиимъ – ірємиимъ* [11, с. 22–23]; написання *є* на місці *и: п галил-з – п галел-з, симєонъ – сємєонъ* [11, с. 24] та інші. Аналізуючи елементи морфології Євсевієвого Євангелія, учений фіксує випадки мовного паралелізму, наприклад, у займенникових формах: *тоб- – тобе, соб- – собе* (давальн.-місцев. відм. однини) [11, с. 32]; у формах супіна: *придохъ разорить – придохъ разорить, приде кръстить си – кръстъти си* та інші [11, с. 34].

Описуючи мову актових документів Волині і Наддніпрянщини XVII ст., В. Німчук робить висновок про загалом північноукраїнські діалектні звукові особливості мови пам'яток [5, с. 14]. Вони виступають у відхиленнях від староукраїнського етимологічного правопису, зокрема, вживання *є* на місці праслов'янського **ѣ*: *взяли – взєли, пя(т)дєся(т) – пє(т)дєся(т), свята – свєтого, увя(з)чиг – увєзал*; континуація давнього **ѣ* представлена у варіантах: *кон- – конє два, до л-са – лєсами, н-якимъ – нєякишъ, двє годинє – на дви тисєчи, чолов-ка – чєловика, м-сєца – мисаца, соб- – собе – соби* [5, с. 14–15].

Морфологія актових документів характеризується архаїчними й інноваційними елементами, зокрема поряд із формою орудного відмінка множини *-ми (< -ьми)* (первісно флексія іменників *-і*-основи, яка стала використовуватись за аналогією в іменниках колишніх *-п*-основ та *-о*-основ) в іменниках чоловічого й середнього родів іноді виступає стара флексія *-ы (-и)* (закінчення іменників колишньої *-о (-jo)*-основи): *имєны и на(з)ви(с)ки лєпєй знаємыми*, пор. з *и(х) имєньми*; *стрє(л)цами, бояры и мєщаны*, пор. *перед... мєща(н)ми* [5, с. 19]. У дієсловах 1-ої особи множини теперішнього й майбутнього часів фіксуються паралельні форми на *-мо* і на *-м(ъ)*: *мочи нє будє(мъ)*, пор. *касуюмо, уморає(мо) м вєвєє(ч) оборочає(мо)* [5, с. 20].

І. Чепіга, характеризуючи тексти Пересопницького Євангелія, розглядає мовну варіативність на різних рівнях. Вона простежується у поплутуванні *ы* та *і*: *на моры – на мори*, у сполученні з *г, к, х*: *вєликый –*

велики(м); книги – книги [25, с. 32]. Розвиток різних континуантів - (< и, ε) зумовив фонетичну варіативність у словах: хот-ль – хотили, сл-пыи – ослєпиль, -сти – или (мин. час множини) [25, с. 33]. Дослідниця відзначає паралельне написання тих самих слів з початковим ненаголошеним і й без нього: из'гоубили – зьгоубила, из'борище – на з'борища(х), зумовлене, на її думку, боротьбою етимологічного і фонетичного правописів. Як пише І. Чепіга, „на морфологічному рівні в мові пам'ятки засвідчено велику кількість варіантів”, що пояснюється вживанням, з одного боку, старих флексій, успадкованих з києворуської мови чи запозичених зі старослов'янської мови, з іншого – використанням новіших закінчень, властивих народнорозмовній практиці: написаніє – написани, скрегьтаніє – скрегьтани (називн. відм. однини); тысячь – тисичій – тисичоув (родов. відм. множини); два гроша – два грош-; в-даємо – пов-дає(м), хочемо – хочемы (1 ос. множини) [25, с. 37–45].

Д. Гринчишин у студії „Четья 1489 року – видатна конфесійна пам'ятка української мови” подає детальний аналіз мовних особливостей давнього тексту. Учений наголошує, що саме відхилення від загальноприйнятих норм та „помилки” місцевих писарів є цінним джерелом для вивчення історії української мови [4, с. 251]. Тож у мові Четьї виразно простежується явище варіативності, зокрема на фонетичному рівні: більшість слів із африкатою *щ* має у досліджуваній пам'ятці паралельні форми зі звуком *ч*: *отвещати* – *отвечати*, *плачюци* – *плачючи*, *помощница* – *помочница*; неповноголосні форми виступають поряд із повноголосними: *врагъ* – *ворогъ*, *гласъ* – *голосъ*, *длань* – *долонь*, *предъ* – *передъ*; слова зі звукосполученням *жд* мають у пам'ятці паралельні форми зі звуком *ж*: *надежду* – *надежую*, *нужда* – *нужа*, *осоу(ж)д-ниє* – *осоужень* та багато інших [4, с. 255]. У цьому, на думку мовознавця, проявляється взаємодія церковнослов'янської мови з живою народною мовою. Щодо морфологічного складу пам'ятки зафіксовані такі мовні хитання: закінчення *-аго* у родов. відм. однини членних прикметників, прикметникових займенників, дієприкметників чол. і середн. роду поступається перед флексією *-ого* в однотипних словах: *здороваго*, *роженаго*, *таковаго*, *оубогаго*, пор. *босого*, *всикого*, *распитого*, *самого*; витіснення церковнослов'янських закінчень *-еши*, *-иши* у 2-ій особі однини дієслів теперішн. часу або простого майбутнього народнорозмовними флексіями *-ешь*, *-ишь*: *будеши*, *жнеши*, *боишиси*, пор. *будеешь*, *держишь*, *боишьси* тощо [4, с. 256, 262].

Засвідчена лексична синонімія, джерелами виникнення якої є паралельне вживання книжних і народнорозмовних слів, східнослов'янських та іншомовних елементів: *бол-знь/ недугъ/ немоць*, *война/ брань/ валька*, *говорити/ казати/ глаголати/ ректи*, *животъ/ жизнь/ житье*, *крыница/ студенецъ/ кладязь*, *печальный/ помраченый/*

скорбный, вельми/ сильно, вже/ юже та інші [4, с. 265]. Дослідник знаходить у пам'ятці чимало рис, властивих лише українській мові та її діалектам, і доходить висновку про написання її на території Галичини і Волині [4, с. 275].

На варіативність мовних елементів різних рівнів звернув увагу В. Мойсієнко в описі мови Житомирських актових книг, зокрема, у рефlekсах давнього *ѣ: *ме(н)ски(и) – минскому, мн- – мне, вс-мь – (в)сихъ* [10, с. 8]; в континуантах *ѣ: *тисеча – тысяча, дѣве(т)сото(го) – дѣвя(т)* [10 с. 9, 11]; вживання у на місці етимологічного *о*: *ко(л)ко(ст) – ку(л)куна(ст), ко(п) – купъ* та інші [10, с. 11–12]. Аналізуючи морфологічні особливості пам'ятки, дослідник виявляє такі варіативні форми: характерні середньополіські форми числівника *одень і едьно*, назви чисел *второ(го)на(д)ца(т)* і *двана(с)ты(й), триде(с)ту і три(д)цать* [10, с. 17]; варіативність у дієслівних формах *еха(л) – приехавъ* тощо [10, с. 18].

Дослідження мови давніх писемних пам'яток, зрештою, і привели до висновків І. Панькевича про існування закарпатського, В. Мойсієнка (вслід за В. Німчуком) – північноукраїнського (поліського) варіантів староукраїнської літературної мови.

Цілісного й системного аналізу варіативності елементів староукраїнської літературно-писемної мови XIV–XVII ст. ще не було здійснено. Тож питання про власне ступінь змін у мові, їх кількісний і якісний показник у конкретний період розвитку писемно-літературної мови, їхній вплив на формування певного мовного континууму становлять чималі лакуни в дослідженнях з історії української мови. Тому актуальними постають проблеми варіативності мови протягом її становлення й розвитку, реалізації різних елементів мовної системи у різних жанрах та стилях на певних етапах функціонування мови, специфіки впорядкування лексичного, фонетичного, граматичного рівнів мови і впливу різних факторів на ці процеси.

Список використаної літератури

1. Акти села Одрехови [Текст] / упоряд. І. М. Керницький, О. А. Купчинський; відп. ред. Л. Л. Гумецька; Архівне управління при Раді Міністрів УРСР, Центральний держ. історичний архів УРСР. – К. : Наукова думка, 1970. – 260 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – Изд. 2-ое, стереотип. / О. С. Ахманова. – М. : Советская Энциклопедия, 1969. – 608 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., 2005. – 1728 с.
4. Гринчишин Д. Четья 1489 року – видатна конфесійна пам'ятка української мови / Д. Гринчишин // Записки НТШ. Т. ССХХІХ. Праці

філологічної секції / ред. М. Ільницький, О. Купчинський. – Львів : Видавництво НТШ, 1995. – С. 251–276.

5. Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. : збірник актових документів / підгот. до вид. В. В. Німчук, В. М. Русанівський, К. С. Симонова та ін. – К. : Наукова думка, 1981. – 316 с.

6. Доманіцький В. Словарик. Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів / В. Доманіцький. – К., 1906. – 130 с.

7. Етимологічний словник української мови: у 7 т. – К., 1982. – Т. I. – 631 с.

8. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 222 с.

9. Матвіяс І. Варіанти української літературної мови / І. Матвіяс. – К. : Велес, 1998. – 162 с.

10. Мойсієнко В. М. Акти Житомирського уряду кінця XVI – початку XVII ст. – важливе джерело вивчення тогочасної української літературно-писемної мови / В. М. Мойсієнко // Акти Житомирського городського уряду: 1590 р., 1635 р. [Текст] / підгот. до вид. В. М. Мойсієнко ; відп. ред. В. В. Німчук. – Житомир, 2004. – С. 5–41.

11. Німчук В. В. Євсевієве Євангеліє 1283 року як пам'ятка української мови / В. В. Німчук // Євсевієве Євангеліє 1283 року / підгот. Г. П. Арполенко [та ін.]; відп. ред. В. В. Німчук; НАН України, Інститут української мови, Київський славістичний ун-т. – К. : КСУ, 2001. – С. 4–35.

12. Огієнко І. Українська літературна мова XVI століття і Крехівський „Апостол” 1560 року / І. Огієнко. – Варшава, 1930.

13. Панькевич І. Закарпатський діалектний варіант української літературної мови XVII–XVIII вв. / І. Панькевич. – Slavia. – 1958. – Р. XXVII. – №2. – С. 171–181.

14. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов: пособие для учителя. – 3-е изд., испр. и доп. / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – М. : Просвещение, 1985. – 399 с.

15. Розенталь Д. Э. Справочник по русскому языку. Словарь лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – М. : „ОНИКС 21 век”; „Мир и Образование”, 2003. – 623 с.

16. Російсько-український словник / за ред. А. Кримського. – 1–3 томи. – 1924–1930.

17. Рудницький Я. Б. Етимологічний словник української мови / Я. Б. Рудницький. – Т. 1. – Вінніпег, 1962. – 968 с.

18. Русанівський В. М. Варіантність норми / В. М. Русанівський // Українська мова : енциклопедія / редкол. В. М. Русанівський,

О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К.: Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 63–64.

19. Словар російсько-український / укл. М. Уманець, А. Спілка. – Т. 1–4. – 1893. – 318 с.

20. Словарь української мови / упор. Б. Грінченко. – Т. I. – К., 1907. – 494 с.

21. Словник української мови: в 11 томах. – Т. I. – К.: Наукова думка, 1970. – 799 с.

22. Солнцев В. М. Вариативность как общее свойство языковой системы / В. М. Солнцев // Вопросы языкознания. Институт языковедения. Академия наук СССР. – М.: Наука. – 1984. – № 2. – С. 31–42.

23. Тараненко О. О. Варіанти мовних одиниць / О. О. Тараненко // Українська мова: енциклопедія / редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К.: Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 62–63.

24. Франко З. Т. Варіантність, чи територіальна відмінність української літературної мови / З. Т. Франко // Українська історична та діалектна лексика: збірник наукових праць. – Вип. 2. – К.: Наукова думка, 1995. – С. 169–178.

25. Чепіга І. Пересопницьке Євангеліє – унікальна пам’ятка української мови / І. Чепіга // Пересопницьке Євангеліє 1556–1561: Дослідження. Транслітерованій текст. Словопоказчик / НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут української мови; підгот. І. П. Чепіга, Л. А. Гнатенко; ред. кол. О. С. Онищенко [та ін.]. – К., 2001. – С. 13–54.

26. Юносова В. О. Варіантність відмінкових закінчень іменників у сучасній українській літературній мові / В. О. Юносова. – К.: Знання України, 2003. – 126 с.

Анотація

Простежено розвиток змісту понять „варіант”, „варіантність”, „варіативність”. Здійснено огляд лінгвістичних студій у контексті явища варіативності. Виявлено часткове опрацювання українських писемних пам’яток щодо мовного паралелізму.

Ключові слова: *варіант, варіантність, варіативність, паралелізм, давні писемні пам’ятки.*

Аннотация

Проанализировано развитие понятий „вариант”, „вариантность”, „вариативность”. Рассмотрены лингвистические исследования в контексте явления вариативности. Обнаружена частичная изученность украинских письменных памятников с точки зрения языкового параллелизма.

Ключевые слова: *вариант, вариантность, вариативность, параллелизм, древние письменные памятники.*

Summary

The content development of such concepts as: „variant”, „variance”, „variety” was traced. Linguistic lessons within the context of variety were observed. Partial treatment of Ukrainian written works from the point of view of language parallelism was revealed.

Key words: *variant, variance, variety, parallelism, ancient written works.*

УДК7.01:82.09(4/9)

Шевчук Л. Г.

МИСТЕЦТВО І СЬОГОДЕННЯ: ВИРШЕННЯ ПРОБЛЕМИ В РОМАНІ М. КУНДЕРИ „НЕВИМОВНА ЛЕГКІСТЬ БУТТЯ”

Сучасна людина шукає стрижень, на якому б трималась її доля: віра, національна ідея, власний добробут, професійний успіх. Зайняте турботами вирішення приземлених питань, молоде покоління поступово втрачає інтерес та естетичний сенс у сприйнятті високого мистецтва і літератури, музики, живопису, архітектурних шедеврів. Питання їх ціннісної вартості перейшло у площину матеріального, а істинний духовний потенціал – у сферу компетентності вузьких спеціалістів. Все, що пропонується молодому поколінню у сфері мистецтва, сприймається як розвага чи насолода. Тим часом, як стверджує М. Кундера романом „Невимовна легкість буття”, сила мистецької думки направляє людські долі, формує погляди, духовні пошуки особистості, робить людину Людиною.

Творчий здобуток М. Кундери читачі та критики оцінюють неоднозначно. Довкола цієї персоналії було створено чимало суперечливих міфів, його твори не були достатньо досліджені на батьківщині митця спочатку через політичні обставини 60 – 80-х років у Чехії, потім через зміну ним мови. Чеські дослідження творчості М. Кундери належать переважно до 60-х рр. ХХ ст. і присвячені його раннім творам (розвідки З. Кожміна, Ї. Опеліка, М. Сухомела, В. Черного тощо); романи 70-90-х рр. розглядаються у статтях і нечисленних монографіях західних літературознавців, зокрема, представників чеської еміграції (К. Хватіка, Г. Коскової, С. Ріхтерової, Е. Ле Гранд). Незважаючи на світове визнання, Мілан Кундера залишається невивченим автором на терені вітчизняної славістики. Зацікавлення окремими аспектами творчості Кундери на Україні підтверджують наукові розвідки Т. Гундорової, А. Нямцу, Ю. Федець, С. Яковенка.